

Tisztelet nagyapáinknak!

A GLOBUS KATASZTRÓFÁJA 1945. JANUÁR 2-ÁN

Timkó György

A Globus katasztrófáját megelőző történeti háttér

A Globus nyomda tragédiájának évében, 1944-ben, már nagy, patinás nyomda volt. A Nyomdászati lexikonban (1936) ez olvasható róla: „*Kosmos budapesti nagy nyomdavállalat*. 1891-ben kezdte meg üzemét a »Kosmos műintézet, kő- és könyvnyomdai részvénytársaság« egyelőre a Nádor utcában, 1892-ben az Aradi utcába költözött, s magyarányú újságnomdává lett. Litográfiája pedig főleg exportra dolgozott. Később Beer és Társa lett a cég, majd a mostani »Globus« vállalat lett.”

A „Nyomdász évkönyv és úti kalauz” 1900-tól 1944-ig rendre statisztikát közölt a nyomdáról (így a Globusról is), és ezekből érdemes néhányat megemlíteni:

1900-ban volt hét rotációs gépe, hét gyorsajtója, két „taposó” gépe.

1901-ből elképesztő tanonckizsákmányolást olvashatunk ki a számokból: a 82 kéziszedő mellett 32 tanonc, a három gépmester mellett meg négy tanonc robotolt napi kilenc órában a nyolc férfi és 15 női segédmunkás társaságában.

1903-ban még nem rendelkezett a nyomda szedőgépekkel, de már öt újságnak – a nyomdán belül – saját szedőgárdája volt. Nagy újságnomdává fejlődött. Ezt alátámasztja az is, hogy 1905-ben vásárolt egyszerre 12 Typograph típusú szedőgépet, melyet 1908-ban újabb 12 Linotype gép követett. Ekkor volt a nyomda a csúcán. Már kilenc újságnak volt saját szedőszemélyzete.

Az első világháború visszavetette ezt a nyomdát is (a Linotype-állomány kettővel csökkent, már csak két-három lapnak volt saját szedőszemélyzete). A háború után csak 1925-ben készült először felmérés. Ekkor ötven gépszedő, ötven kéziszedő, 25 gépmester, 17 férfi segédmunkás, 46 női munkás dolgozott a nyomdában.

És végül a tragikus 1944-es év: 89 szedő, 41 szedőgép, 67 gépszedő, 52 nyomógép, 24 gépmester, 41 berakónő, 28 segédmunkás – olvasható a kimutatásban.

Az 1944-es nyomdaégés

Sokan tudták rólam, hogy gyűjtöm a régi nyomdász emlékeket. Nagyon régen valaki megajándékozott régi újságokkal (resteltem, de már nem emlékszem a nevére). Minap ezeket böngésztem, amikor megakadt a szemem egy újságcímen: *Szabad Nemzet*. Tudtommal ilyen újság nem volt, ezért jobban megnéztem, és egy igen ritka kincset fedeztem fel, melyet most mindenkivel megosztok. 1945. január 2-án bombatalálatot kapott és teljesen leégett a Globus nyomda, és ez az „újság” a romokból elsőnek újjáépített rotációs-gép próbanyomása volt (egy oldal papírmérete 31×46 cm).

Kérem, olvassák el a vezércikket, melyhez kár egy szót is hozzátenni. Tisztelet nekik!

Kilenc hónappal azután, hogy „öt rotációs, 39 szedőgép, a monóosztály teljesen, 18 gyorsajtó, négy amerikai, négy Viktória és számtalan könyvkötőgép” megsemmisült, 1945. szeptember 27-én a Globusban megjelent az élet csírája: a *Szabad Nemzet*! Ebből megtudjuk, hogy az első rotációs-gépen kívül még öt Linotype gépet is termelésre alkalmassá tettek. Ami engem különösen meghat, az, hogy ilyen tragikus helyzetben is megmaradt a nyomdászszívük (és humoruk), volt ötletük, erejük, tehetségük: maguknak készítették újságot, és azzal próbálták ki a kinkeserveken újjávarázsolt gépet. Ebben minden úgy néz ki, mint egy igazi újságban, csak a szerkesztők, kiadók helyett a rotációs-gépeket, a szedőgépeket és a villanyberendezéseket újjáépítő vezetők nevei olvasható a lapfejből. Egy Selmeczi nevű kollégánk kedves humorral *Újjáépítési meló-diában* örökítette meg több – a nyomda életre keltésében kiemelkedő munkát végző – szaktársunk nevét (Buczella, Rajk [Gyula], Ladányi, Vigné, Heller, Tautner).

Két elsárgult példányom van. Mindkettőnek első oldala azonos: az újjáépítés ismertetése (vezércikk, az újjáépítést dicsőítő [humoros hangvételű] vers, beszámoló az újjáépítésről).

SZABAD NEMZET

A LEKÜRTY GLOBUS-NYOMDA ROMJAIHÓL KIMENTETT ROTÁCIÓS-GÉP ELSŐ NYOMÁSA

Alapítványi igazgató: **NYILAS JÓZSEF**

Főszerkesztő: **ERDŐS BÉLA**

Tudományos igazgató: **TARTYÁN FERENC**

A Globus-nyomda katasztrófája – és újjáépítése

Értesítés a Globus-nyomda katasztrófájáról és az újjáépítéséről. A katasztrófa okai, a károsult gépek, a katasztrófa következményei, az újjáépítés kezdetei, a munkások szerepe, a jövőbeli feladatok.

UJJÁÉPÍTÉSI MELŐ – DIA!

Az újjáépítés első lépése. A munkások lelkesedése, a gépek javítása, a munkahely tisztítása, a munkások közötti együttműködés.

Az újjáépítés második lépése. A munkások szervezése, a munkások közötti együttműködés, a munkások közötti segítségnyújtás.

A SZABAD NEMZET „VEZÉRCIKKE”

A Globus-nyomda katasztrófája – és újjáépítése

Újév után, január 2-án bejöttünk a nyomdába dolgozni. Mivel akkor se villany, se gáz nem volt, Orbán elvtársunk a kapuba állt, és leküldött bennünket az óvóhelyre, mintha csak érezte volna, hogy katasztrófa éri a nyomdát. Az óvóhelyen lassan gyülekezett a személyzet. Beszélgettek az újév élményeiről. Pár perc múlva hallottuk a repülőgépek bűgását, és úgy éreztük, mintha a fejük felett vonulnának el a gépek. Majd egy hatalmas detonáció következett, mire egyikünk meg is jegyezte, hogy most kapott találatot a nyomda. Csend lett. Rémülten egymásra néztünk, és vártuk a gépek elvonulását. A következő pillanatban jelentették, hogy a nyomda ég! Meg voltunk döbbenve. Majd mindnyájan felszaladtunk. Rémülve láttuk, hogy sűrű füstgomoly szállt fel a nyomda hátsó helyiségéből, majd nagy lángnyelvek csaptak fel az ég felé. Oltani nem lehetett, vízhiány miatt. A tűz mindig jobban és jobban terjedt. Lehetetlen volt megközelíteni. A nyomda leégett. De leégett alaposan.

A rotációs gépek, a szedőgépek, a gyorsajtók, szóval mindazok a gépek, amelyek nélkül a termelést nem lehetett megkezdeni. Két-három napon belül már látni lehetett azt a katasztrófát, mely a nyomdát érte. A helyzet reménytelen volt. Egy páran összejöttünk – Rajk Gyula igazgatóval egyetemben –, és azon tanácskoztunk, hogy mit is kellene kezdeni, vagy mit is lehetne a jelen pillanatban csinálni. Felszabadulásunk után végre úgy határoztunk, hogy elkezdjük a romok takarítását. Üres levesen és főzeléken tengődünk he-

teken át. A nyomdának nem volt pénze. Mikor az első a contót, azaz 100 pengőt kaptuk, boldogok voltunk, hogy nem megyünk pénz nélkül haza.

Kezdték az egyik rotációs gépet leszerelni, valamint ezzel egyidejűleg a szedőgépeket is. Nehezen ment, nagyon hideg volt, és minden fagyos. A gépek rozsdásak, kiéve minden, a rugók megállgyulva, a hengerek leolvadva, szóval, ami csak éghető rész volt egy gépen, az mind elpusztult és tönkrement. De dolgozni akartunk. Öt-hatszáz család kenyereéről volt szó. Kivétel nem volt. A tisztviselő, művezető ugyanazt a munkát végezte, amit a segédmunkás. Romokat takarítottunk, míg a szerelőszakemberek hetek múlva megkezdték a gépek felépítését.

A tönkrement gépek között 5 rotációs, 39 szedőgép, a monóosztály teljesen tönkrement, 18 gyorsajtó, 4 amerikai, 4 Viktória, számtalan könyvkötői gép, félig kész nyomtatványok halma, szóval a kár mai napon még felbecsülhetetlen. De hála Istennek, már ott tartunk, hogy egyik rotációs gépünk a mai nappal üzemképes, szedőgépeink egy része is már működik, elektrotechnikai üzemünk is szorgalmasan gyártja a hozzávaló motorokat. És ezt mind-mind a 100%-os üzemfelépítő szakemberek munkájának köszönhetjük. De köszönhetjük mindazoknak is, kik egymást bátorítva, el nem csüggedő kedvvel hozzájárultak az üzem megindulásához. Köszönjük vezetőfőnökeinknek, kik ugyanúgy, fáradhatatlan és lankadatlan kedvvel hozzájárultak a megoldhatatlannak látszó nagy-nagy munka megépítéséhez. Reméljük, hogy egy-két éven belül a Globus-nyomda megint ugyanazt a helyet foglalja el a nagy nyomdák soraiban, ami őt megilleti.”

Az első példánynak a hátoldala üres.

A másik példány négyoldalas. Valójában ez is kétoldalas, azonban (a két oldalt megismételve) négyoldalasként nyomták ki. Vagyis a címoldal nemcsak az első, de a harmadik oldalon is helyet kapott. A második és a negyedik oldalra meg amolyan „töltelék” szöveget tettek. De azért ezek a „töltelékoldalak” is érdekesek. Az egyik ilyen (második) oldalon a címoldal két írása olvasható, de ott található még egy kutyaidomításról szóló értekezés részlete is, azonban egy akkori újságból vett címet adva neki, mintha Kéthly Anna beszédéről lenne szó, fő- és alcímmel ellátva. A másik példány hátoldalán hasonló – más típusból szedett – fő- és alcím alatt mintha tudósítás lenne egy akkori angol politikai eseményről (azonban a kutyákról szóló értekezés van itt is a cím alatt). Teljesen egyértelmű, hogy itt sem a szöveg volt a fontos, csak egy olyan újságoldal legyen, amelyet majd „élesben” nyomni fognak.

Ez a próbanyomat tükrözi szaktársaink akkori politikai nézeteit is. Egyértelműen szociáldemokraták voltak. A szövegben levő elvtárs szó elsősorban a már bő fél évszázada használt szociáldemokrata megszólításra utal (más lapra tartozik, hogy a kommunisták is ezt vették át később). Mindezt alátámasztja az is, hogy a „töltelék szöveg” címében – Churchill választási vereségét követően – a miniszterelnökké lett Attlee, *munkáspárti* politikus, így szerepel: „Attlee *elvtárs* helyet ad az ifjúságnak kormányában”. Bizonyára az sem véletlen, hogy a legnépszerűbb szociáldemokrata vezető, *Kéthly Anna elvtársnő* neve így olvasható egy másik címsorban. Az is megfigyelhető azonban, hogy a T. S. aláírású cikkben már a szociáldemokrata *Barátság!* köszöntés mellett megtalálható a kommunista *Szabadság!* is, mellette még a munkásegység éltetése.

Az „újság” kortörténeti dokumentum: egy tragikus bő fél esztendő hiteles története – alulnézetből. Hősi elszánással és nagy-nagy akarással – az akkor szokatlanul hidegben –, fűtés nélkül, pénz- és élelemhiányban dolgoztak, és ebből az „újságból” kitetszik, milyen nagy öröm töltötte el őket, amikor első sikerüket csak úgy maguknak (és most mindannyiunknak), nyomdászokhoz méltó módon megünnepelhették.

Tisztelet nagyapáinknak!

Az élet ment tovább..., de hogyan!

Az említett régi újságok között tovább böngésztem, és az ott olvasott két akkori rövid írással fejezzük be nagyapáink hősiességét, mert jól bemutatja a nem sokkal későbbi életkörülményeket:

„Az adópengő árfolyamának változása következtében a Beszkárt ma reggeltől 400 billióban állapította meg az átszállójegy új árát. Autóbusz átszállójegy 2000 billió, a fogaskerekűn a menetérti jegy 800 billió pengő. Amennyiben az adópengő eléri a 60 000 milpengőt, úgy az átszállójegy ára 1000 billió, 200 000 milpengő adópengő ár után az átszállójegy ára automatikusan 4000 billió.” – (*Világosság*, 1946. július 3.)

„A november végéig érvényes cipőtalpalványok kaphatók a szakszervezet hivatalában darabonként 60 fillérért, minden pénteken 2-4 óráig. A nyomda levélpapírján igényeljük az üzemek, feltüntetve, hány férfi és női utalványra van szükségük. A levelet az üzemi bizottság, vagy ahol nincs, a bizalmiférfi írja alá.” – (*Typographia*, 1947. október 30.)

Epilógus

A fenti történések idején már nem voltam gyerek; ekkor a kéziszedő szakmát tanultam, így nem kívülről és utólag éltem-élhettem át azokat. Éppen ezért írás közben mindvégig foglalkoztatt az a gondolat: miért ilyen a mai társadalmunk, miért ilyen a közgondolkodásunk, miért ilyen a közérkölcünk? Életünkben miért játszik ilyen mérhetetlenül nagy szerepet a pénz? Miért ez a nagy nemzetrontó politikai megosztottság? Miért tűnt el szinte teljesen a szolidaritás? Miért, miért?

Csak a bajban tudunk összefogni? Lehet, hogy Adynak van igaza: nekünk mindig Mohács kell?!

(Végül van egy gondom: Nincs nyomdászmuzeum, és a belátható időn belül nem is lesz, a Széchenyi Könyvtár zsúfolt, értékes kisnyomtatványait – finoman szólva: a sajtó igencsak rosszálló dörmögésének közepette – bezúzatta, akkor hová, kinek adjam ezeket a példányokat? Nagyon sajnálnám, ha nem maradnának meg az utókornak.)